

"عهلی مهحموود محهمهد" ناسراو به (عهلی سیاسی) سهپرشتیاری ناوهندی ههلهبجه دژی ئەنفالکردن و ژینۆسایدی گهلی کورد - چاک" له لیدوانیکییدا بۆ روژنامهی کوردستان راپۆرت :

نهگبهتی کورد لهوهدایه زانیاری لهسهر نهیارانی کهمه

نابی گوی لهوه رابگرین که "شهلههه شیخ" شوینیکی خوشه و بهرپرسان بهردهوام رووی تیدهکهه بۆ چهسانهوه و بۆ بهسهبردنی کاتهکانیان، دهبی ههول بدهین ئەم کهیسه نهکهین به قوربانی شتی شهخسی و شتی دیپلۆماسی

بۆ گهراوهی نهو کچه کورده لیژنهیهکی نهینیمان له میسر دروست کردوه که کهسایهتی گرنگی میسری تیدایه

لاترین ریکخراو له کوردستاندا بودجهکهی به قهت ههموو خهجهکانی (ناوهندی چاک)ه به ههموو بهشهکانییهوه

ئیمه نهوهنده چالاکیمان زۆره ههموو روژنامهکان فریامان ناکهون

دیمانه : سالاربابهشیخ

هۆکاری دامهزاندنی ناوهندی (چاک):

ژمارهیهکی زۆر له کوردی ههه چوار پارچهی کوردستان له دهرهوهی ولات دهژین، که ئەوانیش له ههلوستی نیشتمانی خویان ههیه و "عهلی مهحموود محهمهد" یش بهکیکه لهو کهسانهی که سالانیکه وهک داکۆکیکاریک له قوربانییهکانی ئەنفال و کیمیاباران چالاکی بهرچاوی ههبووه، نهو لهبارهی چۆنییهتی دروستبوونی ناوهندی چاک گوتی "ئیمه له کوردستان له دواي سالی (1991) هوه بهکهه لایهه و گروپییک بووین که ریکخراوی فهرمیمان به ناوی "ریکخراوی ئاواره و ئەنفالهکان" دامهزاند، کۆمهلی خهلکی چالاک له دهوری ئەم ریکخراوه کۆبوونهوه، ئەم ریکخراوهش تا نهو کاتهی له کوردستان نهماين، چالاکترین ریکخراوی سقیلی کوردی بووه، که چووینه دهرهوهش ههستمان کرد بۆشاییهکه ههیه له سهه کیمیابارن و ئەنفالی کورد، بۆیه پيش نهوهش ناوهندی چاک دروست بکریت، کۆمهلی چالاکیمان ئەنجامدا، بۆ نمونه له سالی (2001) له

چوارچيويه چالاكويه كاني كاروانى ناشتيدا، له چهندين ولات يادى ههله بجه مان كردووه، ههر نهو سائله بانگه وازى يادى نه نفاله كانمان كرد، ئيمه ناوه نديكمان هه بوو به ناوى "ناوه ندى روشنبيري پيشكه و تنخوازى كوردى له هوله ندا"، بو يه كه مجاريش له دهره وهى ولات ئيمه يادى نه نفالمان كرده وه، به گشتى هه ولمان داوه دهست بو ئه م چالاكويه به رين كه نه نفال و جينوسايدى كورد به دنيا بناسين، كه مپيك بو ياد كرده وهى ههله بجه و نه نفال وهكو پيشتگيرييه كه له دادگايي كوردنى "نزار خه زه جى"، خو پيشاندانمان له شارى (كوپن هاگن) نه جامدا بو دادگايي كوردنى ناوبراو كه زانيمان نهو كارانه سوركه وتوووه، بو يه دريژه مان پيدا و بپارمان دا بيكه ين به ريخراويكى فهرمى، پاش (10) مانگ كار كردن له ناو كه مپيني ههله بجه و نه نفالدا، به شيكى زور له و چالاكفانان، نهوانه ي چالاك بوون و كه سانى تريش له دهره وه بپارمان دا ناوه ندى چاك دروست بكه ين".

نه نام و ليژنه كاني ناوه ندى چاك :

وهك ناماژه ي پيدا ناوه ندى چاك (9) نه نامى ليژنه ي هه ميشه يى و (2) يه ده كيان هه يه، به رپرسي ههر ليژنه يه كه نه نامى ليژنه ي به رپوه به ره و سه رپرشتيار و جيگرى سه رپرشتياريان هه يه، هه روه ها ليژنه ي چاوديري شيان هه يه، كه له (4) كهس پيكه اتوووه بو نه وهى هه ركيشه يه كى ناوخويى، يان ههر گرفتيك كه له پپرهورو پروگرامدا هه بي نه وان بي لايه نان هه لويسست وه ربگرن و به رامبه ر به هه مو كاره كاني دارايى، راگه ياندى و ريخستن چاوديري بكه ن و "تا ئيستا كاره كاني خو يان زور به باشى كردووه، نه مهش له نه نامى نه وه دروست بوو كه ترس و گومانيك هه يه له كو مه لگاي كورده واري دا، زوريه ي ريخراوه كان به ره و لايه نيكي سياسى دهرون، نه و ليژنه ي چاوديري به بو نه وه يه كه وهكو موراقب و چاودير ههر جو ره هه لخزان و ناراسته وه رگرتنى به ره و لايه نيكي دياريكراو ستويى پي بكات".

ناوه ندى چاك هيج نووسينگه يه كى له هيج ولاتي كدا نييه به لام وهك سه رپرشتياري نه م ناوه نده باسيكرد لقيان زوره، "لقى هوله نامان هه يه كه كونترين به شه و مؤله تي ره سمى هه يه، له دانمارك، نه لمانيا، سويس، به لژيكا، سويد، نه رويج، نه مريكا، فه نلاندا، لقمان هه يه و هه موويان نه كتيقن". ناماژه ي به وه شكرد كه به شيكي شيان له كوردستان هه يه و لقى روزه لاتي كوردستان شيان هه يه، به لام نووسينگه يان نييه و زياتر له ريگه ي به يه كه گه يشتن و "نه نته رنييت" وه په يوه ندييه كانيان ريكد هه ن، چونكه "ئيمه ريخراويكى حكومى نين، ئيمه ئيمكاناتمان زور زه عيفه".

نه نامه تي له ريخراوه كاني نيو دهوله تيدا :

تا ئيسته ناوه ندى چاك له (3) ريخراوى (OPL) و "جينوسايدوچ" و "ريخراوى ناشتى جيهانى"، نه نامه تي هه يه و دهسته ي كارگيري ناوه ندى چاك پروژه يان هه يه له داها تودا له چهندين ريخراوى تر دا بين به نه نام.

سەرچاوهی دارایی:

له بارهی سەرچاوهی دارایی ناوهندهکهیان عهلی مهحمود گوتی "لاترین ریکخراو له کوردستاندا بودجهکهی به قهت هه موو خه رجهکانی (ناوهندی چاک) ه به هه موو به شهکانییهوه". سەرپرشتیاری ناوهندی چاک ئه وهشی نهشاردهوه که په رلهمانی کوردستان له م ماوهیهدا (4000) دۆلاری پیداون و ئه وهشی خسته پروو که "حکومهتی هه ریم له سلیمانی (5000) دۆلاری پیمانبهخشی بۆ چالاکییهکانی 1/21، هه ر وهها وهزیر هه بووه و خه لکی خیرخوایش هه بووه یارمهتی ئیمهیان داوه، ئیمه پالپشتی دارایی له هه موو کهسیک وهردهگرین به تایبهتی حکومت و په رلهمان که نوینه رایهتی هه موو گهل دهکن، به لام به مه رجیک که هیچ قهید و شه رتیک له سهر چالاکییهکانمان دانه نین. گوتیشی هه رچی وهردهگرن و هه رچی خه رج دهکن هه مووی بلاو دهکه نهوه.

له بارهی سهردانی وهزارهتی کاروباری شه هیدان و ئه نفالکراوان و ته وهری باسهکانیان له میانهی دیداره کهیدا گوتی "له م سهردانهدا داوا ی یارمهتی و به لئیمان نه کرد، ناوهندی چاک پیشتر ئه و کاره ی کردوه و داوا ی کردوه نووسینگه یه که بکهینه وه له کوردستاندا. به لام تا ئیستا هیچ وه لامیکیان نه داوه ته وه، ته وهری باسهکانمان له سهر ئه وه بوو، که وهزارهت یارمهتی که سوکاری قوربانیهکانی ئه نفال و کیمیا باران له دهر وهی هه ولیر بدات، چونکه خه لکیکی زۆر هه یه پیمانوايه ئیستا جیاکاری ده کری له نیوانیاندا، له دهروربهری هه ولیر، به تایبهتی له دارهتوو و بنه سلاره، باسی یادکردنه وهی هه له بجه و ئه نفالمان کرد، یادی (20) ساله ی هه له بجه و ئه نفال، هه روهها شان دیکي ناوهندی چاک و چه ند پرۆفیسۆرک له داها توودا دین بۆ کوردستان ئیتر قسه و باس ها ته سهر گۆره به کۆمه له کان و گه رانه وهیان بۆ کوردستان و دیارکردنی جیگه بۆ ناشتنه وهیان، ئه وانه ته وهری باسهکانمان بوون".

چالاکي له بواری دهستخستنی ئامارهکان:

له باره ی کارکردنیان له بواری دهستخستنی ئاماریکی دروست و وردبینانه ی زانستی له سهر ژماره ی قوربانیهکانی ئه نفال و کیمیا باران گوتی " له ئاماردا ئه م (000) سی سفرانه ی کۆتایی کهس قبوولی ناکات، وهک (182000) _ (5000)، ده بی له کۆتایی سه ده ی بیستدا کارهکان ئه کادیمی و زانستی بی، ئه و ئامارانه له وانه یه بۆ نیو سه ده له مه و پیش مه عقوولیهت و کاراییهکی هه بووی، به لام ئیسته هیچ ناوهندیکی نیو دهولهتی ئه و ئامارانه ی قبول نییه".

عهلی مهحمود پییوايه دهستخستنی ئاماریکی متمانه پیکراو ئیمکانیاتیکی زۆری مادی دهوی و پیویستی به هیژیکی گهره ی مهعنهوی هه یه، ئه وهش له توانای حکومتدا ده بینیت و ده لیت "بۆ ئه وهی شکلیکی ره سمی به خۆیه وه بگری پیویسته حکومت به مکاره ههستی و جیه جیی بکات، ئیمهش به ردهوام داوامان له حکومت کردوه که گرنگی به ئامارهکان بدن، بۆ ئه وهی له ئاستی نیو دهولهتیدا که لکی ئی وهر بگرین".

دادگاییکردنی سەرجهم تاوانباران، و باشکردنی باری گوزهران و ژيانی کەسوکاری شەهیدان و پاشماوەی ئەنفالکراوەکان دوو مەبەستی گرنگن لە لای ناوەندی چاک و بەم بۆنەوه هەندیک جاریش فشاریان خستۆتە سەر حکومەت هەتا کاری بۆ بکات.

ناهه‌ماهه‌نگی له ئامانج و ناوی ناوه‌ندی چاک:

به پێی قسه‌کانی سەرپرشتی ناوه‌ندی چاک، ئامانجه‌کانی ئەوان له سنووری کەرتیکی کوردستاندا ته‌سك ناکرێتوه و له ئاستی کوردستانی مەزندا کاری بۆ ده‌کەن، ئەمەش له ته‌ك ناوی ناوه‌نده‌که‌ياندا ناهه‌ماهه‌نگییه‌کی هه‌یه که له‌مباریه‌وه ده‌لێت "ئه‌وه‌ش یه‌کیکه له‌و کیشانه‌ی به‌ره‌وپووی ئی‌مه بووته‌وه، ئی‌مه بۆ ئه‌وه‌ی به‌رفراواتر بین، ده‌بی له‌و سنووره‌ ده‌رچینه‌ ده‌ره‌وه، بۆیه هه‌ول ده‌ده‌ین له‌ کۆنگره‌ی داها‌توودا، ناویکی سهرتا‌پاگر هه‌لبژێرین بۆ ئه‌وه‌ی ته‌عبیر له‌ کوردی هه‌ر چوار پارچه‌ی کوردستان بکات و ته‌عبیر له‌ جینۆسایدکردنی مرۆفیک بکات که ناوی کورد بی‌ت و له هه‌ر کوییه‌ک بژیت. ئومید ئه‌وه‌یه کورد له‌ داها‌توودا ببی‌ت به‌ نه‌ته‌وه‌یه‌ک و ده‌وله‌تیک و ئه‌و جیاوازییه جواگرافییایه‌ش نه‌می‌نی، ئی‌مه‌ش کارمان ته‌نها له‌سه‌ر هه‌له‌بجه نه‌کردوه، ئی‌شمان له‌سه‌ر "قارنی" و "قه‌لاتان" و "قامیشلو" و "عاموودا" کردوه، ناوه‌ندی هه‌له‌بجه بۆ یه‌که‌مجار یادی ئه‌و کۆمه‌ڵکوژیانه‌ی کردۆتوه که له‌ پارچه‌کانی دیکه‌ی کوردستاندا کراون، پاش (20) و چه‌ند سال له‌ کاره‌ساتی قارنی، ئی‌مه له‌ ده‌ره‌وه بۆ یه‌که‌مجار یادمان کردوه، دیفاعمان له‌ خه‌لکی مه‌هاباد و سه‌لماس و ئه‌و ناوانه‌ کردوه، ئی‌مه پشتیوانیمان له‌ راپه‌رینی خه‌لکی دیاربه‌کر و رۆژه‌لاتی کوردستان کردوه".

کۆنگره و کۆبوونه‌کانی ناوه‌ندی چاک :

وه‌ك سەرپرشتیاری ناوه‌نده‌که‌ باسیکرد ناوه‌ندی چاک پێشتر له‌ رینگه‌ی "ئیتهرنی‌ت" وه‌ هه‌موو کۆبوونه‌وه‌کانی گری داوه و تا ئیستا ته‌نها خاوه‌نی (1) یه‌ك کۆنگره‌یه و له‌ ولاتی ئە‌لمانیا کۆنگره‌ی یه‌که‌می خۆی به‌رپۆه‌بردوه.

دادگاییکردنی تاوانباران:

داواکردنی دادگاییکردنی تاوانباران، یه‌کیکه له‌ ئامانجه‌ سهرکییه‌کانی ناوه‌ندی چاک و له‌باره‌ی داخوازیی دادگاییکردنی "وه‌فیق سامه‌رایی" عه‌لی مه‌حموود گوتی "له‌ سالی (2002) وه‌و ئی‌مه سهرقالی ئه‌و مه‌سه‌له‌یه‌ین، گه‌یشتوه به‌وه‌ی که ئی‌مه که‌فاله‌تیکمان کردوه، که‌فاله‌ته‌که ئه‌ده‌ین به‌ پارێزه‌ره‌که‌مان، ئه‌ویش کاره‌کانی خۆی ده‌کات.

دوای هه‌لدی‌رانی رژی‌می به‌عس "فرانس قان ئانرات" بۆ هۆله‌ندا گه‌رایه‌وه و له‌ لایه‌ن راگه‌یاندنێ هۆله‌ندییه‌وه چاوپێکه‌وتنیان له‌گه‌ل کرد، وه‌ك عه‌لی مه‌حموود ئاماژه‌ی پێدا پاش ئه‌وه‌ی پارتي سوسیالیستی هۆله‌ندی له‌ په‌رله‌مانی ئه‌و ولاته‌دا باسه‌که‌ی ته‌قاندوه، ئه‌وانیش به‌ تاوانه‌کانه‌ ناوبراویان زانیوه و له‌مباروه‌ گوتی "رۆژیک به‌رێز" ئه‌حمه‌دی شیخ سدیق "که ئه‌ندامی ناوه‌ندی

چا که تهله فوونی بۆ کردم و داوای کرد " فرانس قان ئانرات " بدهینه دادگا، تا ئەو رۆژە ئەو ناوهم نه بیستبوو، نه گبهتی کورد له وه دایه زانیاری که مه له سه ر نه یارانی، که سیك به ناوی " تاناکا " دوو سال له سه ر فرۆشتنی چهکی کیمیایی به حزبی به عس له ئەمریکا حوکم درا، سزا دراوه و به ندرکراوه، به بی ئەوهی کوردیک له مه ئاگادار بی، که که سیك حوکم دراوه که تاوانی به رامبه ر به میلیه ته که ی کردوو. ئیمه بۆ دادگایکردنی " فرانس قان ئانرات " راویژمان له گه ل براده رانی خو مان کرد، یه که له وان کاک " ئەمیر قادر " بوو که ئیمه ته کلیفمان لی کرد و ئەویش به دلسوزانه ئی شه کانی جی به جی کرد .

دادگایکردنی جاشه کان:

" من بۆخۆم وه ک سه ر په رشتیاری ناوه ندی چاک وه کاله تم کردوو، بۆ ئەوهی جاشه کانیش بدرینه دادگا، هه ر پارێزه ریکی تریش که ئاماده یه مه له فی دادگایکردنی جاشه کان بگریته ئەستۆ، ئیمه ئاماده ییمان هه یه. هه رکه س ده توانی له گه ل ئیمه کار بکات، به مه ر جیک کاریگه ری له سه ر ئەوه دابنی که ئەنفال به جینۆساید بناسی".

ناوه ندی چاکیش له ده نگۆی لایه نگری له لایه نیکی سیاسی و پاشکۆبوونی حزبه کان بی به ری نییه، به لام سه ر په رشتیاری ئەم ناوه نده ئەوه ره ت ده کاته وه و ده لییت " ناوه ندی چاک ری کخراویکی سه ر به خو یه، ره خنه ی له ده سه لات، له سه ر پیشیلکردنی مافی که سوکاری قوربانیه کانه، له هه مان کاتدا ئیمه بۆ خو مان خاوه ن ئایدۆلۆژیایه کی دیاریکراو یان خه تیکی ده ستنیشانکراو نین، یان ئەلترناتیقی ده سه لاتمان نییه، ئیمه ری کخراویکین کار ده که یین وه کو به شیك له کۆمه لگه ی مه دهنی، ئیمه کارمان به گۆرینی ده سه لات و ئەم ده ست و ئەو ده سترکردنی ده سه لات و لایه نه سیاسییه کانی کوردستان نییه، ئیمه ئیش ده که یین بۆ باشترکردنی ده سه لات، هه روه ها پیشوه خت هه لۆیستی سلبی یان ئیجابییمان به رامبه ر به ه یچ لایه نیکی سیاسی نییه، به یه ک چاو سه یری هه موویان ده که یین و خو مان به دۆستی هه موویان ده زانین، هاوکات لایه نیکیش که مافی مرو ف پیشیل ده کات یان له دژی به رژه وه نییه کانی نه ته وه هه لۆیست وه ر ده گریت، ئیمه ره خنه ی به ر ده وامی لی ده گرین، رۆژگاریش ده یسه لمینی که ئیمه سه ر به خو ین یان سه ر به خو نین. به داخه وه ئەوانه ی که ئەو ره خنانه له ئیمه ده گرن له وانیه له و ولاتانه ش که تییدا ده ژین به و شکله ی که ئیمه له کوردستان هه لۆیست ده گرین و قسه ی خو مان هه یه، ئەوان له ده ره وه ش نه توانن بی که ن".

له باره ی چاره نووسی (18) که کورده فرۆشراوه که به ولاتی میسر و کارو چالاکییه کانی ناوه ندی چاک سه ر په رشتیاری ناوه نده که رایگه یاند له یه که م رۆژه وه که به لگه نامه که بلاوکراوه، ناوه ندی چاک چالاکانه به دوا داچوونی بۆ هه بووه، " کیشه ته نها ئەو (18) که کورده نییه که فرۆشراون، هه موو ئەوانه ی بی سه روشو ین کراون له ئەنفالدا، ژن، پیاو، کچ، کوپ گه وره و بچووکیان، مه به ست و ئامانجی ئیمه یه که له چاره نووسیان ئاگادار بیینه وه، بۆ ئەو کچانه ش ئیمه نامه یه کمان دایه سه فیری

عیراقی له هۆلهندا، نامه که دوایی له تهله فزیۆن و راگه یاندنه کانی کوردی بلۆکرایه وه، دواتر ریکخراوی ژنانی ئه نفال بهرنامه یه کیان له سههر ئاماده کرد، ئیمه به لگه نامه که مان کرده زمانی ئینگلیسی و فره نسی و بو چه ندین هه زار لایه ن ناردمان، دواي ئه وهش په یوه ندیم به پارێزه ر " که مال سهید قادر " کرد، ئه و خو شه ختانه باش هاته ده ست و په یوه ندی به (UN) هوه کرد، له م په یوه ندییه دا ته نانه ت له گه ل هه ندیک روژنامه نووس له شاری سلیمانی، که وتینه کیشه وه له سههر ئه وهی که ئه وان باسی ئه وه یان کردبوو که شتی وا روی نه داوه، به لای ئیمه وه، کورد حقه قی به سههر حکومه تی میسره وه هه یه، چونکه میسر له شه ر دژ به گه لی کورد یارمه تی مادی و مه عنه وی رژی می عیراقی داوه، چه کی کیمیا یی داوه به عیراق، بو یه گه لی کورد نابی گوئی له وه رابگری له حکومه تی میسر له رووی پیگه ی سیاسیه وه دیا ره، نابی گوئی له وهش رابگری که "شه له م شیخ" شوینیکی خوشه و بهرپرسا ن بهرده وام رووی تیده که ن بو حه سانه وه و بو به سه ربردی کاته کانیان، ده بی هه ول بده ی ن ئه م که یسه نه که یی به قوربانی شتی شه خسی و شتی دیپلوماسی، و ئه م با به ته به زیندووی رابگری هه تا حکومه تی میسر و ئه وان ه ی به رامبه ر به کورد تا وانبا رن بیاند ه یی به دادگا.

به پی دیمانه یه کی روژنامه نووسی کچی کی کورد له مه له هیه کی میسر دو زاروت ه وه، له مباره یه وه عه لی مه حممود به گومانه وه دیت ه نا خا غتن و ده لی ت "بو گه رانه وه ی ئه و کچه کورده لیژنه یه کی نه ییمان له میسر دروست کردوه که که سایه تی گرنگی میسری تیدایه و کار بو ئه وه ده که ن ئه گه ر هه واله که راست بی ت به دواي چاره نووسه که یدا بگه رین، ئه گه ر هه واله که راست نه بی ئیمه وه ک ناوه ندی چاک له سههر ئه و دوو روژنامه نووسه یان هه ر که سیکی تر که هه والیکی نا راست بلا وده کاته وه و زیانی بو سههر ئه منی که سیکی هه یه، خو مان به بهرپرس ده زانین له بهرامبه ر ئاسایش و چاره نووسی قوریا نیان داوای یاساییان له سههر تو مار بکه یی ". هه ر به م بو نه وه ئه وه شی خسته روو که په یوه ندییا ن به "ئه منوسیتی یی" هوه کردوه، و ریکه وتی 12/10 که "حوسنی مباره ک" سهردانی ئه لمانیا ده کات، به نیازن خو پيشان دانیك ساز بکه ن و گو تی "پارسال ئیمه نزیکه ی (20) خو پيشان دانمان بو ئه و کچانه کردوه ئه مسالی ش بهرده وام ده بین و بو ئه و کچه ش خو پيشان دان ده که یی، وابزانم ئه وه رهنگدانه وه یه کی زور گرنگی ده بی ".

ناوه نمدی چاک جگه له مآله په رکه یان بلاوکراو یه کی نووساری و یان دهنگ و رهنگیا ن نییه، به لام عه لی مه حممود "هه موو بلاوکراوه کان و روژنامه کانی کوردستان و روژنامه که ی ئیمه ش به روژنامه ی خو یا ن ده زانی ت و ده لآیت "ئیمه ئه وه نده چالاکیما ن زوره هه موو روژنامه کان فریما ن نا که ون".

"عه لی مه حممود مه مه د" ناسرا و به عه لی سیاسی

(1963) له ناوچه ی شوانی کهرکوک له دایکبوه

خیزانداره، (2) کوپ و (2) کچی هه یه و دانیش توی هۆله ندا یه

دەرچووی کۆلیژی زانستی بەشی کیمیا

لە (1985) هوه پێشمەرگه بووه

، لە ساڵی (1994) ئەندامی دەستە ی دامەزرێنەری ریکخراوی "ئاواری و ئەنقاله کانیان" بووه، و وهك
سکرتیری ریکخراوه که ههلبژێردراوه.

پیشتر ئەندامی ناوهندی چاک بووه و ئیستاش سه‌رپه‌رشتیاری ناوهندی "چاک" ه